

Այսպէս բարեկեցական ստուգարանում է բարի-կենդանութիւն բառերով, մինչդեռ պրտ. բարդանդամ ոչ մի մեկնութիւն չունի. ուստի պարզ է որ բոլոր հայերէն է և հեռեւոր փոխառուն պարսկերէնէն է: Նոյնպէս արդի պրտ. Շամբալա, Շումբալիլա «մի տեսակ չաման», որ պարսկերէնով ոչ մի մեկնութիւն չունի, կարող է ստուգաբանուել հյ. Շեմալիլէ ձեռով, ուստի և հայերէնից է անցել պարսկերէնի: Աղիւս բոլոր՝ որ կայ նաեւ պրտ. ախիլ ձեռով, անշուշտ հայերէն է, որովհետեւ միայն հայերէն է ձայնն է՝ որ տալիս է ղ, որից և իս (պրտ. իս), իսկ պրտ. իս ձայնը չի կարող բնաւ դառնալ լ: Սրանից հետեւում է թէ պարսկերէնէն է որ փոխ է առել մեղանից աղիւսը, ինչպէս որ նոյնը փոխ են առել նաեւ վրացիք աւելի հին ժամանակ և դարձրել ալիլի:

Յրտ տեսակի բառերը իրենց զիրու-թեան, իսկ 4րտ տեսակի բառերը իրենց սակաւութեան պատճառով մի կողմ թողնելով՝ ուշադրութեան առնենք 1-ին եւ 2րտ տեսակի բառերը, որոնք թէ՛ քանակութեամբ շատ են և թէ իրենց կոնկրետութեամբ տեղիք են տուել խոշոր թիւրիմացութիւնների՝ նոյն իսկ լեզուաբանների մէջ: Իրօք ինչպէս կարելի է իմանալ թէ օր. աւսր, ալբիլ, պասկեր, նկար, աւծար, աւշ, բեռն ևն բառերի մէջ, որոնք այնքան նման են պահլաւերէն աւսուր, պասկար, նիկար, բրդաւսա, աւրճա, պրտ. բար բառերին, որոնք են զուտ հայկական և որոնք են պարսկերէնից փոխառու:

ՊՐՈՖ. Հ. ԱՃՍՈՒՆԱՆ

(Եւրոպայից)

ԴԻԻԱՆ ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲԱՅ

ԽԵ

(Եղիազար կարողիկոս Հալեպէն առ Եղիա Եպիսկոպոս յերուսաղէմ) (*):

Օրհնութեամբ ծանիք, Տէր Եղիա պաւոնաւոր և մահաւոր Վարդան, որ այս մեր Սաֆարն ի տեղդ հասած օրն զինչ քուր զրեանք և էմբէր որ բերեց ընդ իւր գրող և մօհրով՝ իւրմէն առնէք և պահէք, մինչ զինչ գրեցից՝ այնպէս առնիցէք և իւրեանք քսան զուռուշ տալք, և յառաջմանէ թէ՛ յինքն և թէ իւր տունն փող ինչ տուեալ էք՝ չլիշէք, զի մեզ էմաքաւոր է, և ի մեր ձեռն գատ մի չկար որ իւրեանն տալաք, մնաց մեր վրան պախի, և ձեզ Աստուծով ի մօտոյ թուղթ գրելոց եմք, զի սա անդէպ ժամու ել ի ճանապարհ, նա՛ և զամենայն ինքն գիտէ զեղեալն մեր և սուտն աւելի: Եւ Մուրատն թէ մնայ ի հօտ, լաւութեամբ ընկալարո՛ւք, զի շատ աշխատեցաւ, և ի գործ ինչ կացուցէք, և թէ գնայ՝ Տէր առ ինքն և առ ամենեւեանդ. բաւեցի: Յաւտար երկիր իւրաքանչիւր զլուսնուն չափ թող ուտեն բաց ի մին մատէն իւրեանց գրած թղթերովն. զիս իմ ցաւս թողէք. բաւ է, և զձեր աչքն իմ Տանձմբիս առնէք, զի էմէքտար է ի վերայ մեր:

ԽԶ

(Յովնան Եպիսկոպոս Ադրիանուպոլսէն առ Եղիազար կարողիկոս ի Հալեպ) (*):

Գերափառ և հրաշագարդ, վսեմափառ և մեծապատիւ հանճարեղութեամբ գերեւեալ տէրութեամբ, համայնից սիրելի և բազմաց ցանկալի տեառնդ մերոյ Եղիազար սրբազան կաթողիկոսի, վերատեսուչ և առաջնորդ սուրբ յերուսաղէմայ մեր հայոց ազգի: Նուապտ ծառայ Անդրիանոյ Յոհան

(*) Ընդօրինակութեան մէջ նամակիս վերնագիրն է. «Նոյեմբերի ԺԳ. Տանձմբին հետ յերուսաղէմ գրիած գրին սուրաթն է»:

(**) Ընդօրինակութեան մէջ նամակիս վերնագիրն է. «Գիրս այս յինքնագործմն թուին, եհաս առ մեզ չորեքստասան կնքիւք քաղարին եւ կնքիւ Յովնան Եպիսկոպոսին, զոր կայ եղեալ յարկեղս: Նուապտ տեառն Սուրբապ վկայեմ գայս»:

հպիսկոպոսէ, միաբան քահանայից և երկրփոխանաց, առ հասարակ ժողովրդենէ ծուռն և երկրպագութիւն մատուցել սրբութեան վեհիդ, զոր և խնդրելով խնդրեմք յամենազօրէն յԱստուծոյ զի առանց պատահարից և թարց սայթաքանաց պահնացէ զսրբութիւնդ ըստ իւր բարերար կամայն և վասն մեր պարծանաց, ողջութեամբ և խաղաղական միայ յարամանական խնդութեամբ, ամէն:

Եւ յետ բազում հարցմանցս, յայտ լիցի մեծանձնութեանդ ձերում, իրաւի զիտեմք որ յազգմանէ չարին, վասն ծովացեալ մեղաց մերոց եկն ի վերայ մեր այս մէկ երկոյ տարոյ եկեալ վիշտն և նեղութիւն և խռովութիւնն, զի հեռի է ի սրբոցն Աստուծոյ հեռ և նախանձն, այլ վասն մեր մեղացն հատոյց մեղ Աստուած. ապա փառք և գոհութիւն Աստուծոյ մարդասիրութեանն, որ կրկին ողորմեցաւ և այլ արար ժողովրդդեանն, և մեր երկուց սուրբ Աթոռոցն հաշտութիւն և խաղաղութիւն եղև ըստ առաջին սահմանին, զոր ի սուրբ Լուսաւորէն մինչև այժմուս հաստատ կայր սէր և միաբանութիւն, և երկու կողմանց թշնամիքն գլուխ ի կոր և անյայտ եղին: Գոհանամք ի Տեառնէ մերմէ, յորժամ լուաք զաւետեաց համբաւն՝ այնքան ուրախացաք և ջընձացաք քաղաքակցովք եկաց և բնակաց՝ այնովք որքան արժանն էր ձեր խաղաղութեան: Մանաւանդ մեծ զարմանք և ըսքանչեկ իրս է յորում աւուր ի Հալապ քաղաքն տեսնդ մերոյ սրբութեանդ խոնարհալ ընդ Մարտիրոս վարդապետի հաշտութիւն և խաղաղութիւն էք արարեր, և ի յայնմ աւուր այլ Ըստամպօլ եղև խաղաղութիւն ընդ սուրբ հայրապետին ամենայն հայոց կաթողիկոսին: Յետ այսմ խաղաղութեանցն մէկ քանի որ անցանկելոյ՝ կրկին չարին յարուցմանց Ղաթըճի Սէֆէրն կու գայ Կիրիտու և հետն կու բերէ յէմր և պարաթ վասն մեռոնի և յերուսաղէմայ ըստ առաջնոյն նման. և ժեխ ըստակ մերի ի հախն եղև երկուց կողմանց կրկին տարակուս. յետոյ առեալ ղէմրն և ղպարաթն խոճաՎարդանն և մահտէսի խոճա Աստուածատուրն, խոճա Իմրզէն և խոճա Սօսրոյն, եկին ի յէտրանա, միաբանութեամբ տեսնումք թէ ղայմաղամ փաշան ինչպէս ճանապարհ կու գտնէ և ցուց կու տայ: Այս

բանիս, իրաւագիտին յայտնի է՝ որ ղիւրեանքն ձայնեցաք և ասացաք՝ թէ յերբ եկեալ էք աստ, և ղայմախամ փաշան պիտի մտնէք, նա՛ չի լինի թէ ղմիմեանոյ չարաբանէք, որ այլ զի կրկին վրդովմունք կամ խռովութիւն լինի. այնքան ջանք անէք, լինի թէ ղմեռոնի բանն ի միջէն հանէք, և յերուսաղէմ կրկին եղխաղար հոգեւորտիրի անունն լինի: Խոճա Իմրզէն և խոճա Սօսրոյն ասացին խոճա Վարդանին և մահտէսի խոճա Աստուածատուրին՝ թէ յառաջ մինչև որ դուք չի գնաք ի փաշան կամ ի քեահահան, նա՛ մեք չեմք երթար ի փաշան կամ քեահահան. ձեր գնալուն յետոյ ապա թէ մեք այլ կ'երթամք: Ստոյգ որ հինգ վեց որ չի գնացին, մինչև որ խոճա Վարդանն և խոճա Աստուածատուրն գնացին ի փաշան. այնպէս ճէվապ տրվեր՝ թէ նոցա թագաւորն խաղիչարիֆ է տվեր, մեք վեղիր ազէմին յարդ կ'անեմք, ձեզի հոգ չէ: Յետ վեց աւուր ապա թէ գնացին աճամնէրն քեահային մօտն, ասեր է՝ թէ ձեզի կրկին յէմր մի կու տամք որ հաթիչարիֆն և թագաւորին հրամանն տեղն գտնէ: Մինչ ի յայս խորհրդեանն էին, հոգեւորտիրուն Ըստամպօլու գիր եկաւ՝ թէ մեք ի հոս կրկին խաղաղութիւն արարաք, և երկուց կողմանց գիր ուղարկեցաք առ եղխաղար հոգեւորտէրն որդացէ ի Ստամպօլ կամ ի Պուրսա, որ ղիրեարս տեսանեմք և ճշմարտ սէր և խաղաղութիւն հաստատեմք: Եւ մեք այլ ի հոս կրկին յէտրանա, քահանայիւք և ժողովրդեամբ, զգոքա հետ միմեանց հաշտեցուցաք, որ գնան ի Ստամպօլ, այլ հետ մէկմէկի աւել պակաս խօսք չանեն ի գուռն արքունի: Այսպէս եղև առաջի մեր և ամենեցուն, և թէ աւելի կամ պակաս այլեայլ խօսիւք զիր գայ՝ չաւատաս, սրբազան հայրդ մեր, ողջ լեր ի Տէր:

Ձայս ևս լսեցաք ի տեղս՝ թէ պարոն Ապրօ Չէլէպլին այլ գիր է ուղարկեր հրամանուցդ՝ թէ գնաս ի Ստամբօլ և խաղաղութիւն անէք ընդ միմեանց, և մեք այլ կրկին գիր ղրկեցաք Չէլէպլուն աղաչանօք, ծանուցաք մի ըստ միովէ երկուց կողմանց հաշտութեան և խաղաղութեան, զի նա ևս կրկին գրեցէ վասն հաշտութեան և բանի ճշմարտութեանն. վասն զի լսեցաք թէ Վարդանն յիլի աղան զրգեալ է. այլ իմն կերպիւ գիր գրէ զրկէ այնր կողմն, և Չէ-

լէպուն ալ ևս եանդլիւ հասկացուցեր է: Ձեմք գիտեր թէ ըստոյն ինչ է գրեր. ապա մեք Ձէլէպուն ըստուղն գրեցաք և ծանուցաք մի ըստ միով: Թէ ալ ուրիշ կերպիւ գիր կամ խապար գայ՝ նա չաւատաս. ըստոյն այս է զոր ծանուցաք. յոյս ունիմք Աստուծոյ որ նա ալ մարդու չաւատայ և զխաղաղութիւն կամենայ: Կրկին նուստ ծառայ Յոհան Եպիսկոպոսէ յայտնի լիցի սրբազան տեառնդ իմոյ, այն խաղաղութիւնն որ յառաջագոյն եղեր էր ի Ստամպոլ, յետ մէկ քանի աւուր մեք ալ ի Ստամպոլ գտաք, և լսեցաք խիստ ուրախացաք, և մեք յՆստամպոլ իքէն յառաջագոյն գիր գրեցաք զրկեցաք յէտրէնու և Ուոռմէլու վերայ ամենայն տեղիս պաւետեաց և զհաշտութեան համբաւն և պատուիրեցաք երկուց կողմանց ալ, զի ընդ միմեանս հաշտութիւն արասցեն, և սիրով ի սուրբ պատարագն յիշեսցին երկուց հայրապետացդ զսուրբ անունսդ որ աշխարհս ամենայն խնդան և ուրախանան քրիստոնեայքն, և մեք զայն երկու սուրբ Աթոռացն ծառայեմք, այսինքն սուրբ Էջմիածնայ և սուրբ յերուսաղէմայ, զի ոչ կարեմք որոշել ի միմեանց, քանզի մեր հոգեւոր ծնողք են, ոչ կարեմք ուրաստ լինել երկոքեանն, մանաւանդ և որպէս զբիր երկու աշացս մեր գիտեմք: Աղաչեմք, աղաչեմք զքեզ, հայր սուրբ, վասն Աստուծոյ մի անտես առներ զխնդրուածս մեր, ողորմեա և խնայեա մեր տառապեալ հայոց ազգիս: Որպէս ի սուրբ Լուսաւորէն մինչև ի նախնիքն մեր, և ի նախնեացն առ մեզ հաստատ կայր, խընդրեմք որ ալլվի այնպէս խաղաղութիւն առնես որ հաստատ մնացէ: Հայր սուրբ, խնդրեմք ի հրամանուցդ որ զանդրադարձ թղթիս շուտով հասուցանես ծառայիցդ, քանզի կարօտ և փափաք եմք սուրբ գրիդ և օրհնութեանցդ. ողջ լեր ի Տէր: Գրեցաւ թվին ՌձԺԶ (= 1667) հոկտեմբեր ամսոյ է. օրն երկուշաբթի:

ԽԷ

(Երուսալեմի ուխտաւոր Երուսալեմէն առ եղիազար կաթողիկոս ի Կիպրոս)(*):

Պերճապատիւ և գերամեծար, կորովաբան և յոքնահանճար հոգեւոր և բազմերախտ

(*) Ընթերցանութեան մէջ նամակիս վերնագիրն է. «Այս գիր յերուսաղէմէ եկն առ մեզ ի Կիպրոս՝ յուխտաւորաց ըստմայլոցոց հորից բարեկամաց, կնքիւ իւրեանց. թվին ՌձԺԶ»:

հօր մերոյ տէր Եղիազար քաջ կաթողիկոսի և աստուածարան հայրապետի՝ ի քո արքայաբնակ սիրեցեալ քաղաքի լեալ ուխտաւորացս, մանաւանդ տէր Սիմէոնէն, մահտեսի Շէհրուն, Ղայալուխատէ մահտեսի Աստուածատուրէն, մահտեսի Թորոսէն, Սորասանճի մահտեսի Տատուրէն և ալ առ հասարակ ամենայն որդիացելոցս ի քէն, յոյժ կարօտիւ և յեռափափաք տենչմամբ երկրպագութիւն մատուցանեմք զետնամած զիմօք և արտասուստոր աչօք, և համարուեմք զսուրբ վարչապարզ և զաջգ և ժտելով խնդրեմք և աղերսեմք և թախանձեմք, հայր սուրբ, զոնեա վասն Աստուծոյ խղճալով ի միզ և զայլ ամենայն միախորհուրդ և միարան ժողովուրդս մեր, որ յար կախեալ կամք զէմ երեսաց քոց ըզցայդ և զցերեկ, և ոչ կարեմք տեսանել զօր դառնութեան, և ոչ ժուժեմք կեալ առանց քե և թէ զինչ գործեսցուք ոչ զիտեմք: Վասն որոյ և դու, ո՛ հայր պատուական, անսա՛ անարժան որդեկաց քոց, լուեալ առ հասարակ ամենայն ժողովրդականաց, ո՛րպէս պահանջեն զսէր և զխաղաղութիւն առ Յակոբ կաթողիկոսն և առ Մարտիրոս վարդապետն, որպէս և գրեալ են զիր ուխտի և զաշնադրութեան, զէրէ մեք ևս հաւանեալ հաճեցաք զայսպիսի պայման երկոցունց Աթոռոց հաստատութեան սիրոյ և միաբանութեան, զի մի չիլցին ճրագունք հայոց ազգիս: Վասն որոյ և դու զիջեալ ըստ մեզ՝ խաղաղեա ի խոռովութեանէ քումմէ ողորմելով մեզ, Գանդի յետ բաժանման քո ի մէնջ, յորժամ եկն Մարտիրոս վարդապետն աստ, առաւել տրտմութեանց ալ ոչինչ իմացաք՝ ո՛չ ժամ, ոչ աղօթք, ոչ պահք, ոչ զատիկ, ոչ պատարագ, ոչ քարոզ և ոչ ալ ինչ. քանզի շփոթեալ աղմկեցան սիրտք մեր և խորհուրդք, յամենայնէ յուսահատեալք: Վասն որոյ աղաչեմք զքեզ, հայր սուրբ, միջնորդ ունելով ընդ մեզ զբարեխօսութիւն սրբուհւոյ Աստուածածնին, զի մի անտես արասցես զաղաչանս մեր, ալ լսելով լուրիցես աղաչանաց մերոց և արասցես սէր և հաշտութիւն և միաբանութիւն առ ատելիս անձինք, ըստ Տեառն հրամանի թէ՛ Երանի խաղաղարարաց և այլն: Այս բաւեսցի ինքուտիցս և զճշմարտն և զյաճախագոյնն լուրիցես որդեկացն քոց: Ողջ լիցիս ի պարծանս մեր, ամէն: Դարձեալ ընդ նոցին և սէմէրճի հաճի Կիւրեղն, թարգի պաշի հաճի Սէֆէրն զաջգ կու համբուրեն (1667):

Հրատարակեց՝ Մ. Ե. Ն.